

Heyi nganea i malugana na Charlotte Maxeke.

Nga 1901, o vha mufumakadzi wa u thoma wa Afurika Tshipembe wa u wana digirii ya yunivesithi.

Charlotte Maxeke o vha e mulwela pfaneleo, muthu o ṭalifhaho, na murangaphanda wa vhurereli.

Heyi bugu ya nganea i pembelela vhutshilo hawe.

Khanyisa na Nthuseng vha khou ya hayani vha tshi bva tshikoloni.

Duvha li khou gotsha dula nahone musi vha tshi fhira vhuongeloni, vha khetha u dzula murunzini wa tshitoponi tsha bisi nndanyana na hune ha dzhenwa hone.

Honovhu vhuongelo vhu vhidzwa *Charlotte Maxeke Johannesburg Academic Hospital*.

“Heeja, ni a divha uri Charlotte Maxeke ndi nnyi, na uri ndi ngani vho vhidza vhuongelo nga dzina lawe?” Khanyisa u vhudzisa khonani yawe.

Nthuseng a fhindula, “Naho ndi tshi fhira hafha lunzhi, a thi athu divhudzisa u swikela zwino.”

Hu fhira mutshudeni tsini na vhasidzana musu vha tshi khou amba. U khou guda Saintsi dza Mutakalo ngei Yunivesithi ya Witwatersrand.

“Ndi nga ni vhudza uri Charlotte o vha e nnyi!” hu amba Busisiwe, mutshudeni.

“Charlotte Makgomo Mannya o bebwa nga vho 1870,” hu thoma Busisiwe.

“Iyoo, minwaha i toḡaho u vha 150 yo fhiraho!” hu amba Khanyisa o mangala.

“Ee, hu na mafhungo o fhambanaho a uri Charlotte o bebwa lini nahone ngafhi. Vhaṅwe vha ri o bebelwa Eastern Cape, ngeno vhaṅwe vha tshi ri o bebelwa Limpopo,” Busisiwe u bvela phanḡa.

“Charlotte o dzhena tshikolo tsha vharumiwa, he a phasa zwavhuḽi. O vha a tshi ḽivha dzinyambo na Mbalo. O vha a tshi kona u ṛwala Tshithosa, Tshidatshi na Tshiisimane.”

“Charlotte o fhedza tshikolo tsha murole wa ṛṽha nga u ṽavhanya u fhira vhaṛwe vhana,” Busi u imanyana.

“U na mashudu Charlotte!” hu amba Nthuseng.

“O ṽalifha Charlotte!” hu amba Khanyisa.

"Charlotte o vha o thanya nga maang'a. O vha e nambi," hu amba Busisiwe.

"Nga murahu ha uri daimane dzi wanale Afrika Tshipembe, muṭa wa ha Charlotte wo pfulutshela Kimberley, Northern Cape.

O shuma sa mudededzi nahone o vha a tshi imba na tshigwada tsha *African Jubilee Choir*."

“Charlotte o ya England na tshigwada tsha *African Jubilee Choir*. Vho vha vha tshi imbela vhathu vha ndeme ngei London, nahone vha bvela phanda vha tshi enda vha tshi imba na ngei Amerika.”

“Charlotte o wana thikhedzo ya masheleni uri a gude ngei Yunivesithi ya Wilberforce kha la Amerika. Yo vha i Yunivesithi ya u thoma ye ya thomiwa nga vhathu vharema vha ngei Amerika.”

“Musi a tshi khou guda, Charlotte o thoma u futelela kha zwa politiki. O vha a tshi ya kha maguvhangano a pfanelo dza vhafumakadzi. O guda na mudivhi wa Pan-Africanist a vhidzwaho W.E. Du Bois, we a vha a tshi fhisea kerekeni yawe.

Ngei Yunivesithi ya Wilberforce, ndi henefho he Charlotte a tlangana hone na munna wawe, Marshall Maxeke.”

“Charlotte na Marshall vho vhuya Afrika Tshipembe uri vha shume sa vharumiwa. Vho vha vha tshi toḁa u ita vhungoho ha uri vhana vhoṱhe vha wana pfunzo ya vhuimo ha nṱha.

Kereke yo vha thusa uri vha thome tshikolo ngei Johannesburg tsha vhana vha vhathu vhatswu vha Afrika Tshipembe. Vho rina tshenetshi tshikolo dzina, *Wilberforce Institute*.”

“Charlotte o tšhogomela nga maanḡa mafhungo a matshilisano ane a kwama vhaḡumakadzi vha vhathu vhatswu. O vha a tshi dovha a vha muraḡo wa dzangano ḡa vhaḡumakadzi vha tshaka dzoḡhe.

O thusa u dzudzanya migwalabo i lwisanaho na milayo ya vhukoḡoni. O dzhenelela kha migwalabo ya vhashumi.

O vha e murangaphanḡa wa kereke, mudededzi, muḡwali na mulwela pfaneleo. O vha e muthu a mangadzaho!”

Busisiwe u a phetha, “Ndo guda nga ha Charlotte Maxeke ngauri ndo ḡa kha hovhu vhuongelo! Ho vha vhu tshi vhidzwa Johannesburg Hospital, fhedzi ha rinwa dzina Charlotte Maxeke nga 2008.”

“Ndi mufumakadzi wa ndeme kha ḡivhazwakale!” hu amba Khanyisa.

“Vha fanela u ri funza nga hae tshikoloni!” hu amba Nthuseng.

“Ndi fanela u ya kilasini zwino, ni sale zwavhuḍi,” hu amba Busisiwe.

“Ro livhuwa nge na ri ṅea ṅdivho! Ri ḑo dzula ri tshi humbula nga Vhomme Charlotte, Dokotela Charlotte Maxeke,” hu amba Khanyisa.

“Ni songo hangwa, vhafumakadzi vha vhathu vhatswu vha na maandḁa! Ri ḑo vhoneana Yunivesithi!” hu amba Busisiwe.

—Mbudziso

1. Charlotte o bebelwa ngafhi?
2. O dzhena ngafhi tshikolo?
3. O vha a tshi imba na tshigwada tshifhio?
4. Ndi dzina jifhio ja vhuongelo line zwino ja vhidzwa nga dzina lawe?
5. Charlotte Makgomo Mannya o vhingwa nga nnyi?
6. Ndi ngani Charlotte Maxeke e wa ndeme kha divhazwakale?
7. Vho-Charlotte Maxeke vho sumbedza hani maanda avho?
8. Ndi ngani nga zwiṱwe zwifhinga vhathu vha tshi gwalaba?

—Bugu dza tsielano iyi

- Andile Mji
- Asnath Mahapa
- Bongani Mayosi
- Charlotte Maxeke
- Mmantsane Moche Diale
- Mulalo Doyoyo
- Tebello Nyokong
- Tshilidzi Marwala

Heyi bugu ya nganea yo itwa na u nwalwa nga
Lutswana, sa tshipiḽa tsha phurodzhekthe ya Zenex
Ulwazi Lwethu ya bugu dza u vhalala ya 2020.